

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

КУЛЬТУРА ТА ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Київ 2007

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

КУЛЬТУРА ТА ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Київ 2007

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

КУЛЬТУРА ТА ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв

I–II рівнів акредитації. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 16 с.

Укладачі:	С. М. Литвин, З. А. Харченко, О. А. Шахман – викладачі ОКЗ “Харківське училище культури”
Рецензенти:	Л. А. Анучіна – доцент Харківської Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, кандидат філософських наук М. В. Наюк – заступник директора з навчальної роботи Київського обласного училища культури і мистецтв
Редактор	В. Д. Мельничук
Відповідальний за випуск	Т. Ф. Стронько

Навчальне видання

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний
Ум. друк. арк. 0,93. Наклад 100 прим.

ПП “НОВА КНИГА”

21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20;

Тел./факс: (0432) 52-34-82, 52-34-81

E-mail: zbut@novaknyha.com.ua

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2646 від 11.10.2006 р.

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2007

ПОЯСНОВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма містить інформацію, необхідну для вивчення майбутніми фахівцями основ ділової культури, як у методологічному, так і у практичному аспектах. Теоретичні концепції, поняття, ідеї, категорії викладені у сучасній інтерпретації з урахуванням останніх публікацій в даній галузі, а також матеріалів інформаційно-практичного плану, що демонструє взаємодію і взаємовплив теоретичних і нормативних ідей та соціальної практики.

Мета вивчення дисципліни – підготувати спеціаліста, здатного працювати керівником організації (закладу, установи, самодіяльного колективу).

Завдання – розкрити основні категорії і поняття предметного напрямку “Культура та етика професійної поведінки”, дати знання про існуючі види і різновиди, чинники і закономірності, залежність і взаємодії психологічних процесів управлінської діяльності, стилі і характер поведінки керівника колективу (групи), форми існування організації тощо; навчити вільно орієнтуватися у процесі управління.

Програма складається з двох розділів (модулів), пов’язаних між собою єдиним задумом.

Перший модуль – світоглядний. Історія етики – необхідний компонент етичних знань. Філософські роботи Сократа і Канта, Спінози і Фейербаха, Льюїса і Фрома як і дві тисячі років тому викликають спори і дискусії сучасників. Через брак часу, що виділяється на модуль, і наявність у студентів знань, отриманих на заняттях з історії мистецтв, культурології, філософії, завданнями самостійної роботи передбачається ознайомлення з найбільш відомими етичними теоріями, які виникли у європейській культурі у різні історико-культурні періоди і зберігають своє значення до сьогодні.

Другий модуль містить навчальний матеріал з психологічних аспектів професійного спілкування. Професійна етика розглядається у контексті проблеми формування української ділової культури в цілому – з точки зору потреб творення, розвитку і підтримки етичної інфраструктури суспільства, без якої неможливе просування до цивілізаційного ринку і правової держави.

Деякі теми містять завдання, що орієнтовані на засвоєння студен-

тами теоретичних знань і на сприяння придбанню ними практичних навичок. Ці теми можуть використовуватися і в навчальній аудиторії, і у процесі самостійної підготовки до заняття (ситуаційні завдання, тестування, тренінги, написання реферату).

Відповідно до навчального плану на вивчення дисципліни на денному відділенні відведено 54 години (у авторів програми 27 – теоретичних занять, 11 – лабораторно-практичних, 14 – для самостійної роботи, 2 – диференційований залік). У зв'язку з необхідністю контролю знань студентів у програмі, крім вищевказаних, передбачено семінарське заняття.

Ефективному вивченню дисципліни сприяє створення методичного забезпечення кожного виду знань і форми контролю, а саме: “Методичні рекомендації до написання реферату”, “Методичні рекомендації до виконання самостійних робіт”, конспекти лекцій “Комунікаційна структура організації. Плітки і засоби протидії їм”, “Складові іміджу ділової людини”, позааудиторні тести на самодіагностику тощо.

Автори програми допускають дискусійність деяких положень, бачать необхідність подальшого дослідження проблеми професійних етичних знань, вважають за можливе залучення додаткового матеріалу.

ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділів (модулів), тем	Всього	Теоретичні	Практичні	Самостійні
Вступ. Навчальна дисципліна “Культура та етика професійної поведінки”: актуальність та особливості.	1	1		
Розділ (модуль) 1. Етика і мораль: загальні уявлення.	15	10	3	2
Тема 1.1. Поняття “етика” і “мораль”, їх співвідношення.	2	2		
Тема 1.2. Функції, структурні елементи моралі. Мета, критерії, соціальні умови етичного виховання людини.	4	4		

Тема 1.3. Основні напрямки етичних досліджень. Форми існування професійних етичних знань.	4	4		
Семінарське заняття № 1.	5		3	2
Розділ (модуль) 2. Психологія управління.	38	16	10	12
Тема 2.1. Теоретичні основи психології управління.	2			
Тема 2.2. Особистість керівника. Психологія індивідуального стилю керівництва.	8	4	2	2
Тема 2.3. Особистість підлеглого. Психологія керівництва його поведінкою і діяльністю.	8	2	2	4
Тема 2.4. Психологія управління груповими явищами і процесами у діяльності керівника.	12	6	2	4
Тема 2.5. Психологія управлінської діяльності керівника.	8	4	2	2
Диференційований залік			2	
Всього:	54	27	13	14

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

ВСТУП.

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА “КУЛЬТУРА ТА ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ (1 ГОД.)

Предмет, завдання, зміст навчальної дисципліни. Місце в системі професійної підготовки працівника галузі культури. Форми навчальних занять. Засоби і методи самостійної роботи студентів. Джерелознавча база вивчення дисципліни, форми контролю знань.

РОЗДІЛ (МОДУЛЬ) 1. ЕТИКА І МОРАЛЬ: ЗАГАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ

Тема 1.1. Поняття “етика” і “мораль”, їх співвідношення (2 год.)

Мораль як соціальний феномен, як об’єкт вивчення етики.

Етимологія, характер вживання термінів “етика” і “мораль”.

Традиції і специфіка у розподілі етики на групи (світська та релігійна, соціальна та індивідуальна, універсальна та професійна). Теорія моралі щодо рефлексії. Сутність моральної регуляції: норми і цінності, сенс життя, принципи.

Тема 1.2. Функції, структурні елементи моралі. Мета, критерії, соціальні умови етичного виховання людини (4 год.)

Регулятивна, виховна, комунікативна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна функції моралі.

Моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини як структурні елементи моралі. Система прямих і зворотних зв’язків основних компонентів моралі. Блоки етичних проблем, їх загальна характеристика.

Соціальна мета етичного виховання.

Критерії традиційного і сучасного етичного виховання людини. Самовиховання особистості: зовнішній і внутрішній чинники.

Взаємозв’язок моралі з державною, національно-етичною, професійною, статевою, іншими сферами життя.

Тема 1.3. Основні напрямки етичних досліджень

Форми існування професійних етичних знань (4 год.)

Типологізація етичних теорій (філософсько-теоретичний, описовий і нормативний напрямки етичних досліджень).

Форми існування професійних етичних знань.

Кодекс професійної етики як збалансована система норм, правил, принципів спільної діяльності членів колективу. Маніпулятивний метод і його використання у професійній етиці. Деонтологія окремих видів

взаємодій учасників творчого процесу. Етичні проблеми, пов’язані з професійним статусом.

Семінарське заняття № 1 (3 год.)

Самостійна робота № 1 (2 год.)

Складання опорного конспекту і термінологічного словника з модуля “Етика і мораль: загальні уявлення”.

РОЗДІЛ (МОДУЛЬ) 2. ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

Тема 2.1. Теоретичні основи психології управління (2 год.)

Управління як соціальний феномен. Основні поняття: організація, суб’єкт і об’єкт управління, соціальне управління, підпорядкованість, система управління, управлінська діяльність, управлінське ставлення тощо. Основні категорії керівних кадрів, їх завдання.

Світові культури управління. Порівняльний аналіз американської, японської, європейської, радянської систем управління. Східно-європейський менталітет: риси та своєрідність щодо керування організацією.

Психологія управління. Предмет, джерела виникнення, рівні психолого-управлінської проблематики.

Тема 2.2. Особистість керівника.

Психологія індивідуального стилю керівництва (4 год.)

Керівництво і лідерство як соціальні феномени. Співвідношення понять “управління” і “керівництво”, “лідерство” і “керівництво”. Основні теорії лідерства: “харизматична”, “еліти і наговпу”, “ситуаційна теорія”, “синтетична концепція лідерства”.

Підходи щодо визначення професійно важливих якостей керівника. Моделі професіограм керівника: триблочна система якостей керівника (за В. М. Шепелем), системно-чинний підхід (за Л. В. Фат-

кіним та Р. Л. Кричевським), “закономірність”(залежність) Фідлера – Лейстера.

Психологія індивідуального стилю керівництва. Авторитарний, демократичний, ліберальний стилі керівництва: порівняльна характеристика, основні параметри, об’єктивні та суб’єктивні чинники впливу на вибір стилю.

Підготовка і прийняття управлінських рішень. Підходи. Вимоги. Етапи прийняття раціонального рішення. Алгоритм процесу делегування повноважень.

Планування і реалізація ділової кар’єри керівника. Мета. Професійний і внутрішньо-організаційний різновиди кар’єри. Планування кар’єри як система і як процес.

Лабораторно-практична робота (2 год.)

а). Аналіз та порівняльна характеристика типів керівників за індивідуальними стилями керівництва.

б). Захист рефератів за темами: “Особисті якості як засіб досягнення професійного успіху”, “Керівник. Методика успішного керівництва”, “Особистість і влада”.

Самостійна робота № 2 (2 год.)

Позааудиторні тести на самодіагностику: “Чи відповідаєте Ви ідеалу ділової людини?”, “Чи здатні Ви до ефективної конкуренції?”, “Чи організована Ви людина?”, “Чи є Ви господарем свого часу?”, “Моя кар’єра”, “Мої можливості” та інші.

Тема 2.3. Особистість підлеглого.

Психологія керування його поведінкою і діяльністю (2 год.)

Особистість підлеглого як об’єкта управління. Психічні процеси, стани, утворення, якості – складові структури особистості підлеглого. Характеристики ділових якостей соціотипів, їх урахування у взаєминах з керівником організації, установи, колективу самодіяльної творчості.

Адаптація підлеглого до умов організації. Адаптація як процес. Різновиди адаптації (психофізіологічна, соціально-психологічна, професійна), їх характеристика, стадії розвитку, головне завдання, основні показники та умови успішності. Форми і методи діяльності керівника із підлеглим – “новачком”. Прямі та опосередковані прийоми і методи впливу керівника на підлеглих.

Ціннісні орієнтації особистості. “Плідні” і “неплідні” ціннісні орієнтації особистості (за Е. Фромом). Регулятори мотивації поведінки підлеглого: орієнтована ситуація, зміна рольових характеристик, стимулювання, використання ритуалів і символів. Роль консервативних та ліберальних організаційних цінностей у колективі.

Лабораторно-практична робота (2 год.)

а). Аналіз та порівняльна характеристика типів підлеглих (співробітників) за категоріями (теорія Джена Ягера).

б). Захист рефератів за темами: “Особистість: керування самовдосконаленням”, “Ім’я та вибір професії”.

Самостійна робота № 3 (4 год.)

а). Складання розгорнутого конспекту з теми “Соціометрія як основний метод діагностики міжособистісних взаємовідносин в організації”.

б). Позааудиторні тести на самодіагностику: “Який Ваш тип темпераменту?”, “Характер – це доля, чи Ви самі керуєте своєю поведінкою?”, “Чи сильний у Вас характер?”, “Чи маніпулюєте Ви людьми?”, “Ваші можливості впливати на інших” тощо.

Тема 2.4. Психологія управління груповими явищами і процесами в діяльності керівника (6 год.)

Організація (заклад, установа, самодіяльний колектив) як об’єкт управління. Види організацій: ознаки виникнення та існування. Соціальна і технічна підсистеми у межах управлінської свідомості. Перспективність, єдиноначальність, спеціалізація управління, діапазон керівництва, обмеженість керівництва по вертикалі, делегування повноважень – основні принципи побудови діяльності організації.

Колектив як система контактних груп. Формальна і неформальна структури організації (групи): умови виникнення, різновиди. Алгоритм діяльності керівника щодо неформальних структур і лідерів організації. Теорія еквіфінальних груп.

Групова динаміка в організації. Сутність, тенденції активності, феномени формування, основні чинники впливу на орієнтованість процесів, стадії розвитку. Етапи групової динаміки організації за М. Вудкоком і Д. Френсісом.

Феномени групової життєдіяльності (соціальна фасілітація, соціальні лінощі, деіндивідуалізація, групова поляризація, нерозумність у мисленні, вплив меншин тощо) – багатобарвність прояву. Розподіл ділових ролей в організації (колективі).

Управління соціально-психологічним кліматом організації. Глумачення, характер вживання поняття “соціально-психологічний клімат”. Групові ефекти, ознаки, управління соціально-психологічним кліматом. Характер психологічного мікроклімату в колективі: система інтертипних відносин.

Психологія управління конфліктними ситуаціями. Конфлікт та його структурні компоненти. Основні стадії динаміки виникнення і розвитку конфлікту. Типологія конфліктів: за напрямком (горизонтальні і вертикальні), за джерелом виникнення (особистісні, міжособистісні, міжгрупові). Способи управління конфліктами (“сітка Томаса”): змагання (конкуренція), пристосування, компроміс, уникнення, співпраця. Шляхи розв’язання конфлікту. “Кодекс” поведінки у конфлікті (за Н. М. Власовою). Керівник як “третейський суддя”.

Лабораторно-практична робота (2 год.)

а). Аналіз та порівняльна характеристика типів колективів за різновидами психологічного мікроклімату в них.

б). Захист рефератів за темами: “Конфлікти у колективі і шляхи їх подолання”, “Мистецтво спілкування (практикум ділової людини)”.

Самостійна робота № 3 (4 год.)

а). Складання розгорнутого конспекту з теми “Комунікаційна структура організації. Плітки і засоби протидії їм”.

б). Позааудиторні тести на самодіагностику: “Який Ви психолог?”, “Чи комунікабельні Ви?”, “Чи шукають вашої дружби колеги, чи уникають спілкування з Вами?”, “Чи спостережливі Ви?”, “Чи контактна Ви людина?”, “Чи можна Вас вважати рішучою людиною?”, “Який рівень Вашої самооцінки?”, “Чи не конфліктна Ви людина?”, “Чи маєте Ви здібності дати оцінку партнеру?” тощо.

Тема 2.5. Психологія управлінської діяльності керівника (4 год.)

Спілкування як соціальний феномен. Поняття “спілкування” і “ділове спілкування”. Різновиди спілкування: вербальне (мовне), невербальне (безсловесне). Засоби спілкування: візуальні (міміка, жести, рухи), аудіальні (паралінгвістичні, екстралінгвістичні), тактильні (дотик), ольфакторні (запах). Ознаки розподілу спілкування: за характером зв’язку між співрозмовниками (пряме та опосередковане), за кількістю учасників співбесіди (міжперсональне та масове), за включенням до процесу спілкування (міжособистісне та рольове).

Особливості управлінського спілкування. Основні функції управлінського спілкування. Перцептивна, комунікативна, інтерактивна сторони спілкування: сутність, закономірності і чинники формування, механізми, позиції, компоненти взаємодії.

Форми ділового спілкування: ділова бесіда, ділові переговори, наради, збори, виступи, прийоми, участь у презентаціях і виставках, робота з документами, ділове листування тощо.

Лабораторно-практична робота (2 год.)

Розробка і проведення ігрових ситуацій, побудованих на матеріалах рефератів за темами: “Телефонна розмова – таємне знаряддя процвітаючих”, “Культура мовлення – гарант професійного успіху”, “Гумор – професійна вдача організатора дозвілля”, “Мова жестів – крок до взаєморозуміння”.

Самостійна робота № 4 (2 год.)

Складання розгорнутого конспекту до теми “Складові іміджу ділової людини”.

План

1. Етика як особливий культурний феномен античності.
2. Християнська мораль європейського середньовіччя.
3. Етичні орієнтири італійських гуманістів.
4. Етичний раціоналізм XVII–XVIII століть. Його соціальна спрямованість.
5. Етичні проблеми XIX століття.
6. Ідеологізація моралі XX століття. Діалектика основних категорій.
7. Традиціоналістична і холізматична моделі сучасного соціуму.

Література

1. Гусейнов А. А., Иррилиця Г. Краткая история этики. – М., 1987.
2. Гусейнов А. А. Великие моралисты. – М., 1995.
3. Генон Р. Кризис современного мира. – М., 1991.
4. Давидович В. Е. В зеркале философии. – Ростов н/Д, 1997.
5. Зеленкова И. Л., Беляева Е. В. Этика. – Минск, 1995.
6. Зеньковский В. В. История русской философии: В 2 т. – Л., 1991. Т. 2.
7. Зотов А. Ф., Мельвиль Ю. К. Буржуазная философия середины XIX – начала XX века. – М., 1988.
8. Иванов В. Г. История этики древнего мира. – СПб., 1997.
9. Исаев С. Л. Теология смерти (очерки протестантского модернизма). – М., 1991.
10. Назаретян А. П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры. – М., 1996.
11. Ницше Ф. Антихристианин // Сумерки богов. – М., 1989.
12. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней: В 4 т. – М., 1994. Т.1., Т. 2.
13. Словарь по этике. – М., 1989.
14. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.
15. Библия. Новый завет. Евангелие от Матфея. Гл. 5.

16. Льюис К. Просто христианство // Любовь, страдание, надежда. Христианское поведение. – М., 1992.
17. Льюис К. Любовь // Любовь, страдание, надежда. – М., 1992.
18. Майоров Г. Г. Этика в средние века. – М., 1986.
19. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980.
20. Сартр Ж. – П. Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов. – М., 1989.
21. Соколов В. В. Европейская философия XV–XVII веков. – М., 1984.
22. Кант И. Основы метафизики нравственности // Соч. В 6 т. – М., 1965. Т. 4.
23. Радьяр Д. Планетаризация сознания. – М., 1995.
24. Руссо Ж. Ж. Избр. произв. В 3 т. – М., 1961.
25. Спиноза Б. Этика // Избр. произв. В 2 т. – М., 1957. Т. 2.
26. Фейербах Л. Эвдемонизм // Избранные философские произведения. В 2 т. Т. 1. – М., 1955.
27. Философский прагматизм Ричарда Рорти и российский контекст. – М., 1997.
28. Фромм Э. Человек для самого себя // Психоанализ и этика. – М., 1993.
29. Франк С. Л. Смысл жизни // Духовные основы общества. – М., 1992.
30. Шопенгауэр А. Идеи этики // Избранные произведения. – М., 1992.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гах Й. М. Етика ділового спілкування. Київ: Центр навчальної літератури, 2005.
2. Губенко Л. Г., Немцов В. Д. “Культура ділового спілкування”. Навчальний посібник. – К.: ЕксОб, 2004.
3. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999.

4. *Етика*: Навч. посібник / Т. Г. Аболіна, В. В. Ефіменко, О. М. Лінчук та ін. К., 1992.
5. *Етика ділового спілкування*: Метод. вказівки до вивчення дисципліни та виконання контрольної роботи. К., 2002.
6. *Малахов В. А.* Етика. Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2000.
7. *Менеджмент і організація, управління, економіка культури*: Вісник [Зб. наук. праць] / Київ. нац. ун-т культ. и мистецтв. – К.: Вид. центр КНУКіМ, 2001.
8. *Основи професіографії*. – К.: МАУП, 1997.
9. *Програма та плани семінарських занять з курсу “Етика ділового спілкування”*. – Х., 2005.
10. *Радевич-Вінницький П.* Етикет і культура спілкування. – Львів: СПОЛОМ, 2001.
11. *Степаненко В. Ф.* Етика в проблемних і аналітичних задачах: Навч. посібник. – К., 1998.
12. *Україна. Закони. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року. № 1296-IV // Голос України*. – 2004. – 13 січня.
13. *Алексеев М. Ю.* Поведение – наука об основах нового мировоззрения. – М., 2000.
14. *Бафф Х.* Как преподнести себя на рынке труда. – М., 2003.
15. *Белик Э. В.* Современная энциклопедия общения: 1000 правил этикета. – Донецк: ООО ПКФ “БАО”, 2005.
16. *Борисова Е. А.* Оценка и аттестация персонала. Постановка цели. Этические критерии. Интервью: подготовка и проведение. – СПб, 2002.
17. *Букреев В. И., Римская И. Н.* Этика права. – М., 2000.
18. *Выгорбина А. Е.* Этика внутриколлективных отношений. – М., 1999.
19. *Гуленко В. В.* Менеджмент слаженной команды. Соционика для руководителей. – М.: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Издательство АСТ”, 2003.

20. *Дмитренко Г. А., Дорошенко Е. А.* Оценка уровня культуры персонала. – К.: МАУП, 1998.
21. *Доронина М. С.* Культура общения деловых партнеров: Учебное пособие – Х.: ИД “ИНЖЭК”, 2003.
22. *Жданова Е. И.* Управление и экономика шоу – бизнесе – М., 2003.
23. *Зеленкова И. Л., Беляева Е. В.* Этика: Учебное пособие и Практикум. – Мн.: НТООО “ТетраСистемс”, 1997.
24. *Золотухина-Аболина Е. В.* Современная этика: Истоки и проблемы. – Ростов н/Д, 2003.
25. *Иванов В. Г.* Этика. – СПб.: Питер, 2006.
26. *Кикшель Е. Н.* Управленческая психология. – М.: Высшая школа, 2002.
27. *Козырев В.* Искусство общения, или Коммуникации в сетевом бизнесе и не только. – Харьков Клуб “Гармония”, 2004.
28. *Корпоративная этика*. – М., 2003.
29. *Красникова Е. А.* Этика и психология профессиональной деятельности. – М., 2004.
30. *Метод. рекомендации по курсу и практические задания к теме “Теория межличностных отношений” курса “Этика делового общения”*. Для студ. всех спец. всех форм обучения. – Х.: ХГЭУ, 2002.
31. *Метод. рекомендации к самостоятельной работе над практическим заданием по теме “Речевая культура делового разговора”*. – Х.: ХГЭУ, 2003..
32. *Метод. рекомендации к практическому и семинарскому занятиям по теме “Теория межличностных отношений”*. – Х.: ХГЭУ, 2003.
33. *Носков Н. Д., Титков. А. Ф.* Этика руководителя – М., 1972/73.
34. *Поваляева М. А.* Психология и этика делового общения. – Ростов н/Д: Феникс, 2004.
35. *Потеряхин А. Л.* Психология управления. Основы межличностного общения. – К., 1999.
36. *Психологии популярных профессий*. – СПб.: Речь, 2003.
37. *Романовский А. Г.* Нравственно-этическая подготовка руководителя. – Х., 2000.

38. *Соколова М. И., Зайцев Л. Г.* Стратегический менеджмент. – М., 2002.
39. *Тульчинский Г. П.* Менеджмент в сфере культуры:[Учеб. пособие для студентов по спец. “Культурология”] – СПб, 2001.
40. *Таранов П. С.* Золотая книга руководителя – М.: Фаир-Пресс, 2005.
41. *Урбанович А. А.* Психология управления: Учебное пособие. – Мн.: Харвест, 2005.
42. *Шрейдер Ю. А.* Лекции по этике. – М., 1993.
43. *Шрейдер Ю. А.* Этика: Введение в предмет. – М., 1998.
44. *Щебетенко А. И.* Тесты для делового человека и для всех. – Пермь: Алгос-Пресс, 1995.
45. *Якобсон Л. И.* Экономические методы управления в СКС. – М., 1991.